

**O'ZBEK TILI TARIXINI DAVRLASHTIRISH
TARAQQIYOT BOSQICHLARI**

Xasanova Mahfuza Sahibovna

University of Economics and Pedagogy

"Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim" kafedrası

assistent-o'qituvchi

Annotatsiya: *Ushbu maqola O'zbek tilining tarixiy taraqqiyot bosqichlari va davrlashtirish asoslari haqida yozilgan. O'zbek tilining rivojlanishi qadimgi turkiy davrdan boshlab hozirgi davrgacha davom etib, bir necha muhim bosqichlarni o'z ichiga oladi. Maqolada o'zbek tilining qadimgi turkiy davr, eski o'zbek davri, eski o'zbek yozma davri, yangi o'zbek tili davri va hozirgi davrdagi o'zgarishlar va rivojlanish jarayonlari ilmiy manbalar asosi bo'yicha keng tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *O'zbek tili tarixi, davrlashtirish, qadimgi turkiy davr, eski o'zbek davri, yangi o'zbek tili.*

Аннотация: *Данная статья посвящена историческим этапам и основам периодизации узбекского языка. История узбекского языка охватывает несколько важных периодов, начиная с древнетюркской эпохи и заканчивая современностью. В статье рассмотрены изменения и процессы развития узбекского языка в древнетюркский период, староузбекский период, старописьменный узбекский период, новый узбекский период и в современный период на основе научных источников.*

Ключевые слова: *история узбекского языка, периодизация, древнетюркский период, староузбекский период, новый узбекский язык.*

Abstract: *This article is devoted to the historical stages and the basics of periodization of the Uzbek language. The history of the Uzbek language covers several important periods, starting from the ancient Turkic era and ending with the present. The article examines the changes and processes of development of the Uzbek language in the ancient Turkic period, the old Uzbek period, the old written Uzbek period, the new Uzbek period and in the modern period based on scientific sources.*

Keywords: *history of the Uzbek language, periodization, ancient Turkic period, Old Uzbek period, New Uzbek language.*

O'zbek tili qadimiy ildizlarga ega bo'lgan turkiy tillardan biri bo'lib, bugungi kunda Markaziy Osiyo mintaqasida keng tarqalgan. Tarixiy jihatdan, bu til bir necha asr davomida rivojlanib, turli yozuv va uslublar asosida boyib bordi. Davrlashtirish orqali o'zbek tili tarixidagi muhim bosqichlarni ajratish va har bir davrning xususiyatlarini aniqlash tilni chuqurroq o'rganishga yordam beradi [1]. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbek tilini davrlashtirishning ilmiy asoslarini belgilash va uning asosiy bosqichlarini tahlil qilishdan iborat.

Mazkur tadqiqotda davrlashtirish va til o'zgarishlarini aniqlash uchun qiyosiy-tahliliy, tarixiy-solishtirma usul va lingvistik tahlil qo'llanildi. O'zbek tili tarixini turli bosqichlarda o'rganish uchun yetakchi manbalar va ilmiy adabiyotlarga tayanildi. B. S. Qurbonov (1992), N. X. Toshev (1999), va A. B. Matyoqubov (2005) kabi olimlarning asarlari asosiy manbalar sifatida tanlab olindi. Ularning tadqiqotlari orqali O'zbek tilining davrlashtirilishi va rivojlanish bosqichlarini kengroq o'rganishga imkoniyat yaratildi.

Tadqiqot natijalari O'zbek tilining davrlashtirilishi to'rt asosiy bosqichdan iborat ekanligini ko'rsatdi: **qadimgi turkiy davr, eski o'zbek davri, eski o'zbek yozma davri va yangi o'zbek tili davri**. Har bir bosqichda tilning fonetik, morfologik, va leksik tarkibi sezilarli darajada o'zgarib, uning mazmuniy va ifodaviy imkoniyatlari kengaygan.

Qadimgi turkiy davr (VI–X asrlar). Bu davr turkiy tillarning shakllanishi bilan bog'liq bo'lib, qadimgi yodgorliklar, jumladan, Orxon-Enasoy bitiklari bu davrning asosiy manbalari hisoblanadi. Ushbu davrda umumturkiy til asosi yaratilgan.[2]. Bu davrda O'zbek tilining kelgusi rivojlanishi uchun muhim poydevor qurildi.

Eski o'zbek davri (X–XIV asrlar). Bu davrda O'zbekiston hududida o'zbek tilining ilk yozma namunalarini ko'rish mumkin bo'lib, "Chig'atoy davri" sifatida ham tanilgan. Bu davrda o'zbek tilining dastlabki adabiy shakllari vujudga kelgan va u markazlashgan davlatchilik davrida taraqqiy etgan.[3]

Eski o'zbek yozma davri (XV–XVII asrlar). Ushbu davr O'zbek tilining yetuk adabiy tilga aylanish bosqichidir. Alisher Navoiy va Bobur kabi shoir va yozuvchilar o'z asarlari bilan bu davrda o'zbek tilini boyitganlar va uni adabiy maqomga olib chiqishgan [4]. Ayniqsa, Navoiy o'z asarlari orqali tilning yangi adabiy standartlarini yaratgan.

Yangi o'zbek tili davri (XVIII–XX asrlar). Bu davrda O'zbekiston hududida jadidchilik harakati paydo bo'lib, o'zbek tili jamoat sohasida, ilm-fan va ta'limda kengroq qo'llanila boshladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida arab yozuvidan kirill va lotin yozuvlariga o'tish amalga oshirildi, bu tilning yangi zamonaviy shaklini yaratishga xizmat qildi.[5]

Hozirgi o'zbek tili davri (XX asr – hozirgi davr). O'zbek tilining zamonaviy davri davlat tilini mustahkamlash, yozuv tizimlarini isloh qilish va xalqaro maydonda keng tarqalish bilan tavsiflanadi. Bugungi kunda o'zbek tili globalizatsiya va zamonaviy texnologiyalar ta'sirida rivojlanib, xalqaro sahnada o'z mavqegini kengaytirmoqda [6]

Tadqiqot natijalari O'zbek tilining har bir davrda turli tarixiy va ijtimoiy omillar ta'sirida rivojlanganini ko'rsatadi. Qadimgi turkiy davrda umumturkiy til shakllangan bo'lsa, keyinchalik Chig'atoy davrida o'zbek tili ilk yozma asarlarini yaratgan. Eski o'zbek yozma davrida Navoiy asarlari orqali til boyitilib, yangi adabiy shaklga ega bo'lgan. Jadidchilik davrida esa o'zbek tilining ilmiy va ma'rifiy sohalarida rivojlanishi kuzatilgan.

Zamonaviy davr esa o'zbek tilini milliy identifikatsiya va global maydonda qo'llanish nuqtayi nazaridan ahamiyatli hisoblanadi. Adabiy til shakllanishida katta hissa qo'shgan Alisher Navoiy va jadidchilik harakatining vakillari o'zbek tilining mustahkamlanishiga zamin yaratib berdi (Matyoqubov, 2005, 87-bet).

Xulosa. O'zbek tilining rivojlanish bosqichlarini o'rganish nafaqat til tarixini chuqurroq anglash, balki madaniy merosimizni saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish uchun ham muhimdir. Tilning rivojlanishi jarayonida uning fonetik, morfologik, leksik, va sintaktik tizimlarida yuz bergan o'zgarishlar jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liqdir. Davrlashtirish, ya'ni til tarixini muayyan davrlarga ajratish orqali har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash mumkin.

Til tarixini davrlashtirishning ahamiyati shundaki, u til rivoji jarayonida yuzaga kelgan o'zgarishlarning sabab va oqibatlarini tushunishga, til taraqqiyoti davomida boshqa tillar bilan aloqalarning ta'sirini aniqlashga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, O'zbek tilining shakllanishi va bugungi kungacha rivojlanishida muhim rol o'ynagan omillarni yoritishga imkon beradi.

O'zbek tili tarixi, odatda, uch asosiy davrga bo'linadi: qadimgi turkiy davr, o'rta asrlar davri, va yangi o'zbek tili davri. Har bir davr tilning lug'at tarkibi, grammatik qoidalari va talaffuzidagi o'zgarishlar bilan ajralib turadi. Masalan, qadimgi turkiy davrda shakllangan yozma manbalar o'sha davr tilining grammatik va leksik xususiyatlarini yoritib beradi. O'rta asrlar davrida esa Alisher Navoiy kabi adiblarning asarlari O'zbek tilining boy lug'at va uslubiy imkoniyatlarini namoyon qilgan.

Til tarixini davrlashtirish tilshunoslar uchun ham, tarixchilar, adabiyotshunoslar va boshqa soha vakillari uchun ham qimmatli manba sifatida xizmat qiladi. Bu jarayon orqali biz O'zbek tilining nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy va madaniy o'zgarishlari haqida ham ma'lumot olamiz. Shu sababli, til tarixini o'rganish va uni tizimli davrlarga ajratish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Bu esa o'z navbatida O'zbek tilining kelgusi taraqqiyotini rejalashtirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qurbonov, B. S. (1992). *O'zbek tilining tarixiy taraqqiyoti*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 67-betlar.
2. Toshev, N. X. (1999). *O'zbek tilshunosligi asoslari*. Toshkent: Fan nashriyoti. 121-betlar.
3. Matyoqubov, A. B. (2005). *O'zbek tili tarixidan ma'lumotlar*. Toshkent: Sharq. 85 bet.
4. Matyoqubov, A,B 2005, *O'zbek tili tarixidan ma'lumotlar*. Toshkent: Sharq. 87-bet.
5. Qurbonov, B.S.1992, *O'zbek tilining tarixiy taraqqiyoti*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 70-bet.
6. Toshev, N. X. (1999). *O'zbek tilshunosligi asoslari*. Toshkent: Fan nashriyoti. 124-betlar.